

УДК 327.51:341

АЗЕРБАЙДЖАН І УКРАЇНА: СПІЛЬНІСТЬ ДОЛЬ, ВІДМІННОСТІ ПОСТУПУ, ШЛЯХИ ВЗАЄМОДІЇ

У викладі аудіозапису бесіди азербайджанського політолога Е. Гулієва та доктора соціологічних наук, професора Національної академії державного управління при Президентові України Е. Афоніна з науковцями Інституту економіки та прогнозування НАН України представлено аналіз та оцінки сучасної суспільно-політичної та економічної ситуації в Україні й Азербайджані, міжнародний резонанс та оцінки наслідків анексії Росією Криму та підтримки нею сепаратистських рухів на Сході України, зіставлення з подіями в Азербайджані, Нагорному Карабаху. Порушено ряд аспектів економічної співпраці між Україною та Азербайджаном. Поряд з традиційними економічними та політичними рушіями суспільних процесів як такий, що висувається на передній план, визначається соціокультурний фактор, подається критичний погляд на існуючу систему міжнародної безпеки.

Ключові слова: суспільно-політична та економічна ситуація в Україні та Азербайджані, шляхи і можливості співпраці, принципи міжнародної співпраці та безпеки.

На початку жовтня ц. р. в Києві перебував керівник авторитетного політико-аналітичного центру Баку, відомий азербайджанський політолог Ельхан Шахін оглу Гулієв. В Україні він не вперше: не раз приїздив під час подій Майдану і раніше, зустрічався з багатьма українськими політиками і науковцями, державними діячами — аж до рівня Президента України. Цього разу метою візиту Е. Гулієва були ознайомлення із суспільно-політичною ситуацією в Україні та підготовка на основі своїх вражень аналітичного звіту для політикуму своєї країни. Гість відвідав Національну академію державного управління при Президентові України та пристав на пропозицію професора НАДУ Едуарда Андрійовича Афоніна провести бесіду з науковцями профільних відділів Інституту економіки та прогнозування НАН України. Ця зустріч відбулася 4 жовтня. У її ході гість розповів про мету свого візиту, про суспільно-політичну ситуацію в азербайджанському суспільстві та своє бачення з подій в Україні, оціночні судження щодо позиції і зовнішньої політики Росії. Зацікавленість Азербайджану справами в Україні є цілком прагматичною: адже обидві країни тісно пов'язані між собою минулим і сьогоденням і від їх взаємин багато що залежить у майбутньому. У зустрічі взяли участь заступник директора ІЕП Андрій Андрійович Гриценко, працівники відділу економічного зростання та структурних змін в економіці, відділу моніторингових досліджень соціально-економічних трансформацій, а також Українського інституту соціальних досліджень імені Олександра Яременка. Вів зустріч, а також виступив з рядом коментарів та доповнень, зокрема щодо соціокультурного аспекту порушуваних проблем, професор Е.А. Афонін.

Нижче подається виклад основних положень бесіди.

Запитання до гостя і коментарі з боку учасників подано курсивом. Ряд запитань за дорученням редакції «Українського соціуму» було поставлено О.П. Шестаковським та І.О. Тігарем.

Ельхан Гулієв (далі — *Е.Г.*) у вступному слові відзначив передусім складність ситуації в Україні, наявність ряду проблем, вирішити які за рік-два чи три неможливо. Це проблеми з бюджетом, сепаратистами, захопленням території, проблеми з кредитами тощо. Враження таке, що в Україні відбувається те, що відбувалося в Азербайджані в 1990-і рр. На жаль, і по-

милки робляться такі ж самі. Президентом тоді став лідер Народного фронту, був успішний наступ у Нагорному Карабаху. Але втручання Росії змінило все. Лише з приходом іншого президента було досягнуто зрушень в економіці, укладено нафтові контракти, в тому числі із західними компаніями. Хоча тиск з боку Москви був постійним з однією метою: мати справу тільки з нею. У 1994 р. було підписано перемир'я з Вірменією по Нагірному Карабаху. Азербайджан, як і тепер Україна, вимушений був укласти це перемир'я із сепаратистами. Воно не раз порушувалося. Був і нещодавно сильний спалах, який міг перетворитися у війну. Але Путін зібрав двох президентів у Сочі і попередив їх: ніякої війни, «у мене зараз головна проблема – Україна». І все ж таки в Азербайджані впродовж 20 років триває більш-менш успішний розвиток. У нафтовому фонді нині акумульовано 50–60 млрд доларів. Це дозволяє робити певні кроки, будувати плани в економіці.

Захоплення Криму, підтримка сепаратистів на Сході України викликає серйозну стурбованість в Азербайджані, є побоювання, що Росія може вчинити на Південному Кавказі те саме, що 20 років тому. Тож керівництво держави хоче мати партнерські стосунки з Путіним, постійно підтримуються контакти на урядовому рівні. Азербайджан хоче довести, що він може бути кращим партнером Росії, ніж Вірменія, хоч вона і вважається стратегічним партнером Москви. Є і своя «п'ята колона», зорієнтована на Москву.

Е.Гулієв навів ряду аргументів стосовно того, наскільки могли б поліпшитися стосунки між конфліктуючими сторонами – Азербайджаном і Вірменією – та з іншими сусідніми країнами в разі досягнення взаєморозуміння. Проте, якщо розв'яжеться цей конфлікт, у Вірменії складуться хороші стосунки з Азербайджаном і Туреччиною, підуть інвестиції, яких Вірменія гостро потребує, і потреба в «допомозі» з боку Росії зменшиться. Росія може втратити тут свій «останній форпост», яким вона вважає для себе Вірменію. Але Росія прагне допустити цього. Так само можна вважати помилковими в цьому плані міркування й азербайджанської влади, що якщо поліпшувати стосунки з Москвою, то це піде на користь. Хороші стосунки важливі, але намагання улестити Москву, як свідчать реальні факти, важко або й нереально. Свідченням цьому є довготривалі намагання умиротворити Москву, щоб вона не чинила перешкод у реалізації ряду масштабних нафтових проєктів. Так, заради зняття перешкод у будівництві нафтопроводу Баку – Тбілісі – Джейхан були змушені спочатку побудувати нафтопровід Баку – Новоросійськ. Жорсткий спротив Росії викликав також проєкт трубопроводу на Набукко, ряд інших проєктів. І одним із головних важелів впливу Росії на ситуацію в регіоні є саме наявність постійно тліючого вірмено-азербайджанського та інших подібних конфліктів.

Далі Е.Гулієв зупинився на місці і ролі ГУАМ у налагодженні та розвитку взаємовигідних відносин між чотирма країнами Чорноморського регіону – Грузією, Україною, Азербайджаном і Молдовою. Через 15 років після створення цієї організації доводиться констатувати, що ГУАМ фактично не працює. Росія окупувала Крим, сепаратисти тероризують Південно-східний регіон України. Азербайджан, Грузія, Молдова в ООН підтримали територіальну цілісність України. Вірменія ж – ні. Бо це могло б означати й визнання територіальної цілісності Азербайджану. Однак головним фактором був, певно ж, тиск з боку Росії.

Як приклад взаємовигідної співпраці країн Е. Гулієв назвав ряд спільних важливих азербайджано-грузинських проєктів, зокрема будівництво залізниці Баку – Тбілісі – Карс, яка відкриється вже 2015 р. Азербайджан надав Грузії кредити на це. Без підтримки з боку Азербайджану Грузія не витримала б тиску Росії. У цьому плані Азербайджан готовий розвивати відносини і з Україною. Е.Гулієв ще раз підкреслив, що Азербайджан накопичив у «нафтовому фонді» 53 млрд доларів, і уряд шукає, куди б ці гроші вигідно вкласти.

Далі бесіда продовжувалася у формі запитань – відповідей.

С. Щегель. *Ви сказали про можливі інвестиції. Які цікаві напрями, галузі розглядаються, куди вкладати кошти?*

Е.Г. Я думаю, що пропозиції мають бути з боку України: пропонувати, що є такі й такі галузі, можете вкладати сюди й сюди. У вас сильна олігархічна система, все уже захоплено. Тому неясно, куди можна вкласти зараз ці гроші. От був такий проект Баку – Одеса – Броди. Про нього наразі ніхто не говорить. Хоча ця тема обговорювалася, коли наш президент приїздив до Києва, а також коли українські президенти приїздили до Баку. Азербайджан купив у Грузії вихід у Чорне море, є термінали. Зріджений газ піде в Європу. Може, Україна використала б цей напрям. Можна говорити про цей трубопровід. Але зараз усе заморожено. Я думаю, якщо буде візит Президента Порошенка в Азербайджан чи взаємний візит нашого Президента в Україну, то можна щось запропонувати. Але пропозиції має підготувати український уряд.

О. Шестаковський. *Ви сказали, що зараз робляться приблизно ті ж помилки, що робилися Азербайджаном у 1990-х. Не могли б Ви детальніше розповісти, що це за помилки? І як їх можна було б уникнути?*

Е. Г. Знаєте, те, що ми пережили в 1990-і роки, я побачив в Україні? Студентом я сам був революціонером і випускав стінгазету. Але я прийшов до висновку, що після кожної революції настає контрреволюція. Наприклад, Україна: реальна підтримка Ющенка, перший Майдан. Ющенко вирішив економічні й соціальні проблеми? Його рейтинг упав до мізерних 4%. Потім другий Майдан, втеча Януковича. Тепер Порошенко прийшов до влади. Він обіцяє, що покінчить з олігархічною політичною системою. Але чи піде він на це реально? Що отримала Україна після другого Майдану? Окупація Криму, сепаратистські настрої на Сході. Те саме було й у нас. Я зустрічався з багатьма українськими експертами, політичними й громадськими діячами. Багато хто говорив, що краще життя було за часів президентства Кучми. Хоча він не прийшов до влади революційним шляхом. В Азербайджані те саме було в 1990-і роки: щодня мітинги, наш Майдан, так би мовити. На площі Свободи збиралося до 800 000 людей. Утратили території, не змогли повернути. Росія допомогла сепаратистам. Стався воєнний переворот. Російські військові кола підтримали полковника Сурата Гусейнова. Наш другий Президент утік у своє село в Нахічеванській області. Запросили Гейдара Алієва, гадаючи, що він буде проросійським. Ставши при владі, він справді на рік заморозив переговори із західними нафтовими компаніями. У Москві подумали, що він буде їхньою людиною, оскільки прийшов до влади з допомогою проросійського полковника, раніше працював у Москві. Проте він, напевне, вивчив психологію прокремлівських політиків і не був проросійським Президентом, а лавірував, щоб зменшити тиск з боку Росії. Але залишилося те, що ми отримали після революції, – сепаратизм у Нагорному Карабаху, захоплення територій. В Україні я бачу те саме. Ті ж самі помилки. Хотілося б, щоб усе відбувалося еволюційним шляхом. Але у вас нині такий період, коли це, напевне, неможливо. У вас складна ситуація в економічному аспекті. Ви маєте гостру потребу в кредитах. Сподівання, я так розумію, на європейські країни та США. Коли П. Порошенко був у Вашингтоні, всі йому аплодували. Але не знаю, чи вдалося узгодити ці питання з кредитами. Я думаю, що Порошенку буде дуже складно. І дай, Боже, щоб він зміг закінчити свій перший термін.

А. Гриценко. *Проект ГУАМ: у принципі – доволі штучна конструкція, з точки зору того, де Україна, де Азербайджан і де Молдова. Значить, там була ідея інтеграційних зв'язків, які не виникали природно?*

Е.Г. Відверто скажемо, що це був проєкт Вашингтону. Навіть анонсування ГУАМ відбулось у Вашингтоні, на міжнародній конференції. Там зібралися президенти наших чотирьох країн. І там анонсували, що створюємо ГУАМ. Бо є тиск з боку Росії щодо всіх цих чотирьох країн. Це нас об'єднувало. Багато розмов, багато ідей. Але всі ці ідеї не реалізовувалися. Ми далекі від України та Молдови. Єдине – маємо кордон з Грузією. Тут, як я зазначав, у нас є стратегічні й союзницькі взаємини з Грузією. ГУАМ існує між Грузією та Азербайджаном. Які подальші кроки – неясно. На даний час Україна, Молдова й Грузія підписали Угоду про асоціацію з ЄС. Азербайджан не підписав, він не прагне ні до ЄС, ні до НАТО. Це – збалансована зовнішня політика, що зберігає для Азербайджану певну стабільність. Наш уряд і Президент думають, що в разі інтегрування в ЄС та НАТО зросте тиск з боку Росії, як у вашому випадку. З огляду на приклад України у нас уже почали боятися, що не можна робити поганими відносини з Росією: ми мусимо мати партнерські відносини. Але нині «п'ята колона» в уряді Азербайджану веде дуже небезпечну гру. Все про Росію веде мову, а про європейський напрям забуває. На щастя, Президент ще не йде на повідку в цієї колони. Росія ж вимагає від нас, щоб ми вступили до Митного та Євразійського союзів. У Президента Азербайджану є сильний аргумент, чому ми не можемо. Там є Вірменія. Вірменія – країна-окупант, ми не можемо з окупантом інтегруватися в єдине ціле.

Можна поставити запитання: але ж ми з Вірменією в Співдружності Незалежних Країн, як же так? Проте це – аморфна структура. А Митний і Євразійський союзи, як придумав Путін, це – інтеграційний процес, схожий на ЄС. Це сильний аргумент у Президента Азербайджану: є єдина умова, в разі дотримання якої ми можемо включитися в ці два процеси – Митний союз і Євразійський – це, якщо Росія владнає конфлікт у Нагорному Карабаху. Але Росія не зацікавлена. Тому ми не вступимо в ці дві організації. Був тиск із Москви і на Київ, коли в останній момент Янукович відмовився підписати Угоду про асоціацію з ЄС. Такого тиску на Азербайджан немає. Ми одразу оголосили, що не підпишемо Угоду про асоціацію з ЄС. Якби Азербайджан, як Україна, заявив, що ми йдемо на інтеграцію з НАТО, то, я думаю, що Москва зробила б те ж саме з Азербайджаном. Але у нас лавірували, цього всього не сталося.

Кілька запитань (об'єднано) стосовно Нагірного Карабаху: *Угоду про перемир'я було укладено в 1994 р.? До цього на території Нагірного Карабаху перебувала російська армія? Наскільки виведення російських військ сприяло перемир'ю? Хоча воно триває 20 років, а по кілька тисяч людей загинуло. Стабілізуючим було виведення російських військ? Чи вони і тепер там є?*

Е. Афонін. *Ельхане, уточніть: озброєння вивели? А які інші форми присутності Росії наразі є?*

Е.Г. Так, через Вірменію вони продовжують підтримувати сепаратизм. У них там військова база в Гюмрі, це місто у Вірменії.

Офіційно там немає російських військових. Але ще за часів СРСР там дислокувався полк, який брав участь у всій цій «різні», підтримував сепаратизм. У нас було село Ходжале, в якому винищили все населення (370 осіб). Цей полк брав участь у цьому геноциді. Це всі добре пам'ятають. Коли ще були радянські війська, то вже тоді сепаратисти захопили Нагорний Карабах, а коли Росія вивела свої війська, то все озброєння залишилося сепаратистам. Росія та Вірменія – союзники.

Економічно Росія нічого не дає Нагорному Карабаху. Все військове йде через Вірменію. У них немає спільного кордону. Проте коридор є – район Лачин. Вони захопили його. Це

«міст» між Нагорним Карабахом і Вірменією. І все озброєння в Нагорний Карабах іде через цей коридор.

О. Герасимова. *Тобто, Азербайджан досі не контролює цю свою територію?*

Е.Г. Не контролює. Коли Вірменія оголосила, що вона увійде до Митного союзу, Президент Казахстану Н. Назарбаєв сказав: «Що ж буде з Нагорним Карабахом? Ви разом увійдете до Митного союзу чи окремо»? Це дуже цікаве стратегічне запитання для Азербайджану – на підтримку азербайджанських інтересів. Навіть О. Лукашенко порушив це питання. Скажу один факт про О. Лукашенка. Хоча його й називають останнім диктатором Європи, він підтримує тісний контакт з нашим урядом і президентом. Коли йому терміново було потрібно 200 млн дол., під час тиску на нього з боку Москви, саме Г. Алієв дав йому цей кредит. І він порушив те саме питання, що й Н. Назарбаєв: як визначатимуться кордони? Як це все контролюватиметься? Президент Росії мовчав. Він підтримував позицію Вірменії. Це питання досі не вирішено. Хоча Вірменія оголосила, що невдовзі питання щодо її вступу до Митного союзу буде вирішено.

С. Ілляша. *З погляду енергетичної безпеки, ЄС зацікавлений у будівництві трубопроводу «Набукко». Проте він є неконкурентоздатним, порівняно з російським «Південним потоком», і за потужністю – слабким, за вартістю – дорожчим. Європа продовжує звертатися до цього проекту. Але чи є реально перспектива участі інших країн стосовно залучення ресурсів?*

Е.Г. Так, «Набукко» – дуже дорогий проект. Спочатку говорили про 2 млрд дол., потім дійшло до 5, а потім і 10, навіть 20 млрд дол. Але Азербайджан не міг чекати. Уже починалася розробка газового родовища Шахденіз. Нафту можна залишати в резервуарах, але газ має кудись доставлятися до споживача. Не було зовнішньої політичної підтримки. Не зрозуміло, які банки будуть це фінансувати? Цього ЄС також не вирішував. Але весь час говорили: «Набукко». Тоді Азербайджан з Туреччиною (слава Богу, в обох країнах економічна ситуація є нормальною і гроші є) заявили, що самі побудують свій трубопровід до кордону з Європою. А потім уже самі домовляйтесь, чи потрібен «Набукко». Ми будемо продавати азербайджанський газ тим країнам, які купуватимуть його на кордоні з Туреччиною. Незважаючи на те, що буде Трансанатолійський газопровід, «Набукко» залишається в полі зору. Але я не думаю, що цей проект можна реалізувати за 5–10 років, враховуючи те, в якому економічному становищі перебувають країни ЄС.

С. Ілляша. *У межах співробітництва ми передбачали використовувати трубопровід «Одеса – Броди». Закопали трубу, сидимо й чекаємо, коли з'явиться нафта (сміх). Але вона не з'являється. І цей проект не був належно обрахований з боку України. Чи можна нині уточнити його перспективи? Чи є можливість реалізувати наші проекти? Азербайджан натомість побудував нафтопровід через Грузію до Туреччини?*

Е.Г. Який трубопровід? Баку – Тбілісі – Джейхан? Проблема в тому, що у нас нафта закінчується (сміх). Запасів уже мало. Цей фактор не враховувався.

С. Ілляша. *І наші були мрійниками, й Азербайджан не підказав. Хоча там були інтереси глобального характеру.*

Е.Г. Знову ж таки, Азербайджан чекав пропозицій із Києва. Так само, як і в переговорах у Тбілісі. Ці переговори стосовно нафтопроводу «Одеса – Броди» велися з Києвом: запропонуйте щось економічно вигідне, тоді ми зможемо приєднатися до цього проекту. Але нині нафта закінчується. Уже газова ера починається в Азербайджані. Через 5–10 років узагалі нафти не буде, її дуже мало. А газу багато. Нині головне – продавати газ. Я не думаю, що «Одеса – Броди» може наповнитися азербайджанською нафтою. Це вже не реально. Але Україна може купувати газ. Реалізовується проект зрідженого газу. Румунія хоче приєднатися до цього проекту, щоб купувати зріджений газ по Чорному морю. В Україні є вихід у Чорне море. Цим питанням могли б зайнятися урядові кола України й Азербайджану.

Е. Афонін. *Росія вже намагається займатися цим питанням. Розглядаються різні можливі проекти. Відбулася зустріч представників Каспійських країн.*

Е.Г. Це було в Астрахані. Знаєте, статус Каспію ще не вирішено, як і конфлікт навколо Нагорного Карабаху. Вони нічого не підписали. Путін сказав, що на зустрічі в Казахстані підпишемо конвенцію. Але це – ще не вирішення статусу. Іран і Туркменістан протестують, що Азербайджан начебто захопив ці родовища, хоча ще з радянських часів вони належали Азербайджану. Іран вимагає, щоб Каспій розподілили на п'ять рівних частин, як торт.

З Росією і Казахстаном у нас питання щодо Каспію вирішено, підписано угоду про кордони, а з Туркменістаном й Іраном – ні. З Іраном у нас у політичному сенсі також є проблеми. Іран – шийтська держава, наше населення також (на 78%). В Ірані проживає 30 млн азербайджанців, у нас – 9. Навіть їхній духовний лідер Алі Хаменеї – етнічний азербайджанець. Іран боїться розвитку незалежного Азербайджану. Вони думають, що в такому разі південні азербайджанці зажадають в Ірані своєї держави.

Азербайджанці відігравали основну роль у революції в Ірані – думали, що нова влада дасть їм трохи свободи. Але нинішній режим нічим не відрізняється від тодішнього. Він так само утискує азербайджанців. У них немає шкіл, немає газет. Їм заборонено навіть називати дітей азербайджанськими іменами. ...Хоча з Іраном, як і з Росією, ми – стратегічні партнери. У них новий президент Хасан Рухані. Ляхам Алієв хоче мати з ним хороші взаємини. Але всі розуміють, що проблеми залишаються. Вони весь час запитують, чому ми підтримуємо хороші стосунки з Ізраїлем. Це не подобається Ірану. А ми не можемо купувати зброю у країн НАТО. Вони не продають зброю ні Вірменії, ні Азербайджану. Нам же потрібне сучасне озброєння. Бо Вірменія отримує таку зброю задарма від Росії.

Е. Афонін. *І Україна перестала давати сучасне озброєння?*

Е.Г. Ми купили в Україні всю зброю, у вас нічого не залишилося (сміються), в Ізраїлі та Туреччині – найсучасніше озброєння. Іран турбується, чому в нас стратегічні стосунки з Ізраїлем, адже він – ворог ісламських країн (ізраїльтяни окупували Палестину), а ми, шийти, мусимо бути разом. Ми відповідаємо: «Навіщо ви підтримуєте Вірменію? Вона ж окупувала шийтську державу!» Ось такі аргументи. Підкреслю: якщо санкції Заходу проти Ірану приберуть, то, можливо, Іран разом з Афганістаном міг би брати участь в економічних проектах. Ми можемо домовитися з Туркменістаном стосовно Каспію, але з Іраном це складно. І Росії не вигідно вирішувати цю проблему, оскільки тоді європейці порушать питання будівництва трубопроводу по дну Каспію. А поки не вирішений статус, цей трубопровід ніяк не можна будувати.

Е. Афонін. *Свого роду «заморожений» конфлікт.*

Е.Г. Так, «заморожений» конфлікт.

О. Шестаковський. *У мене два уточнюючих запитання. Ви розглядаєте революційний шлях як децю помилковий? Тому що ці виступи призводять до негативних наслідків?*

Е.Г. Так, до негативних наслідків.

О. Шестаковський. *Ви, передусім, говорите, що внаслідок цього з'являються сепаратистські рухи. Ви розглядаєте як внутрішню природу революції сепаратистські проекти в наших краях? Чи все ж є втручання зовні, втручання Росії? Із цього випливають різні висновки. Сам по собі такий (революційний) спосіб зміни політичного режиму не такий уже й поганий, як Ви говорите про це.*

Е.Г. Давайте підійдемо до цього питання фактологічно. В останній момент Янукович відмовився підписати Угоду про асоціацію з ЄС. А зараз що? Підписали, але з відтермінуванням на півтора року. Так, звинувачували В. Януковича в корупції. Але ж студенти вийшли тоді не через корупцію, а тому що В. Янукович не підписав Угоду. Тепер виявляється, що обидві сторони – ЄС і Україна – не готові реалізувати всі ці пункти. Що ж сталося?

Я в себе в країні також завжди проти корупції й олігархічної системи. Але припустимо, що не було б другого Майдану і Янукович ще залишався б при владі. Якби продовжувати (мирний політичний процес – ред.) і було б ясно, що виграє опозиційний блок, давайте запитаємо себе: Україна втратила б Крим і Схід? Я був у Донецьку у квітні. Мені говорили, що російська розвідка вже давно там працює. Вона чекала «дня ікс». Цей день міг бути ще в 2008 р., якби Німеччина і Франція дали можливість Україні та Грузії вступити в НАТО. І цей день настав би тоді, і Росія окупувала б Крим. Хоча США дуже хотіли, щоб Україна вступила... А тепер у них (у Росії) був готовий план. Розвідка давно працювала в Донецьку, все було готове. Неможливо, щоб колишні кооперативники стали лідерами сепаратистів. У Києві була мережа, в Донецьку – також. Вони працювали для «дня ікс». І цей день настав, коли скинули В. Януковича... Якби В. Янукович залишився при владі і не було другого Майдану, він підписав би угоду з опозицією і вони пішли б на вибори, Росія окупувала б Крим? Пішла б на це?

О. Шестаковський. *Є точка зору, що В. Янукович і опозиція готувалися на 2015 р. У нього не було 100-процентної впевненості, що він переможе. І в опозиції також. Відповідно, у Януковича були плани далі «загвинчувати гайки». І в опозиції були також плани готувати певні виступи. Цілком можлива ситуація, що на президентських виборах 2015 р. виникли б збурення. І тут з'явилася б Росія і сказала, що ми рятуємо Крим і Новоросію.*

Е.Г. Я думаю, що весь час в Україні існував баланс між західними та східними регіонами. Другий Майдан порушив цей баланс. Західний вектор став дужчим. І проросійські сили, і Москва, в тому числі Путін, відчули це. І вирішили, що потрібно вже починати ці всі рухи.

О. Шестаковський. *Тут не зовсім можна погодитись. Якраз із 2013 р., з приходом до влади В. Януковича, баланс дуже сильно змістився – навіть не в бік Сходу й Донецька, а в бік тих, кого умовно називають «донецькими». І в бік так званої «сім ї» В. Януковича, яка під себе забирала все більше повноважень, тим чи іншим чином ставила під контроль владу й фінансові потоки.*

Е.Г. Але був і інший факт, коли прозахідний В. Ющенко переміг на виборах. Єдиний позитив, який я бачу (в теперішній ситуації – ред.), хоча не знаю, чи можна це так назвати: після того, як Україна втратила Крим і на Сході виник сепаратистський рух, вони вже не будуть брати участі у виборах. І в українському парламенті вже не буде проросійських партій – вони втратили свій електорат.

А. Гриценко. Є таке запитання. Воно складне і, можливо, абстрактне: є об'єктивні тенденції, скажімо, прагнення відділитися частиною, сепаратизм тощо. Це не якийсь локальний явище: Шотландія, Північна Ірландія, Каталонія.

Е. Афонін. Наростає у світі, в принципі, явище.

С. Ілюша. Тирольці в Австрії, в Ірані – азербайджанці.

А. Гриценко. У цьому є певні об'єктивні тенденції, підстави. Люди стають більш вільними, працюють у різних країнах. Університети взагалі поза державами, там студенти з усіх країн. Так само викладачі. І національно-територіальні держави стають певною мірою гальмом у цих процесах. Це певною мірою знімається через європейську інтеграцію, частково шляхом регіоналізації. Питання у зв'язку з цим таке: як Ви в принципі дивитеся на можливість, хоча б у теоретичному плані, вирішення Нагорно-Карабаського конфлікту як одного з локальних конфліктів, що існують у світі? Думається, що технологія, алгоритм їх вирішення скрізь приблизно однаковий.

Е.Г. Цікаве запитання! Коли в Шотландії проходив референдум, Вірменія та Росія дуже уважно стежили за ним. Росії хотілося використати це як аргумент у випадку з Україною. А Вірменія – для Нагорного Карабаху. Але 54% шотландців проголосували, що залишаються у Великій Британії. У листопаді мав бути інший референдум – Іспанія, Каталонія. Хоча Мадрид не дав дозволу на цей референдум. Те саме було з Косово.

Азербайджанські збройні сили були миротворцями в Косово. Коли Косово проголосило свою незалежність і багато західних країн визнали цю незалежність, президент Азербайджану вирішив вивести свої війська звідти. Чому? Бо Азербайджан не визнав Косово. Хоча наш стратегічний союзник Туреччина визнала й інші країни також. Бо якщо визнати незалежність Косово... Азербайджан не міг визнати незалежність Косова через Нагорний Карабах. Але тут є дилема. Вірменія почала вдаватися до прикладу Косова. Президент Вірменії й усі офіційні особи почали апелювати до Заходу: якщо дали незалежність Косову, то чому не можна цього зробити для Нагорного Карабаху? Тоді сказали Президенту Вірменії, що Косово унікальний варіант. Це незастосовне для Нагорного Карабаху. Є багато відмінностей. Особисто я також підтримував незалежність Косова. Сербські загони тероризували албанців. Тож албанці мали моральне право стати незалежними. А в Нагорному Карабаху було зовсім навпаки. У них (вірмен – ред.) немає морального права. Ми надаємо їм найвищу автономію, яка тільки є. І, нарешті, це ж не корінне населення Нагорного Карабаху. Їх переселили 250 років тому з Ірану, коли вірмени жили в основному в Ірані. Щоб потім використовувати проти азербайджанських ханств. Тоді ще не було азербайджанської державності. Були ханства: Карабаське, Шекинське, Гяндзьке та ін. Це наша територія, а вірмени – не корінне населення. Ми надаємо їм автономію, але вони не згодні. Вірменія також не визнала Косова, хоча й апелює (стосовно Карабаху – ред.) до Заходу. Нещодавно в Нью-Йорку міністр закордонних справ Вірменії зустрічався, про щось говорив з президентом Косова. Тоді чому Вірменія не визнає незалежність Косова? Чому Росія не визнає? Значить, є якісь відмінності? Ми в Азербайджані думали, що якщо буде хороша економічна ситуація, всі соціальні питання буде

вирішено, то сепаратизм буде не страшним. Але на прикладі Шотландії ми побачили, що це не так: усі питання вирішені, а настрої сепаратизму можуть зростати. У Канаді, в Квебеку, відбулися два референдуми, але франкомовні канадці не проголосували за незалежність. Сепаратизм така хвороба: дай йому автономію – він буде вимагати незалежності. Гадаю, що і в Шотландії років через 10–15 знову постане питання.

А. Гриценко. *Це питання одне із найсерйозніших. І ця проблема буде зростати. А як її вирішувати в такому контексті, в якому ми тут говоримо: коли національно-територіальні структури тримають і не дають (прав – ред.). Хіба азербайджанці в Ірані не мають права?*

Е. Афонін. Так, створити свою територію (автономію). Там тридцять мільйонів.

Е.Г. Ми в себе вірменам пропонуємо: майте свою школу, парламент, уряд. Навіть свій прапор. Іран нічого такого не надає південним азербайджанцям.

А. Гриценко. *Дивно, але відомий український націоналіст Богдан Гавришин – був радником майже в усіх наших президентів – в одному з інтерв'ю сказав, і це було дивно чути від націоналіста, що Україні потрібна не унітарність, а конфедерація. Тоді на місцях будуть вирішуватися всі питання.*

О. Шестаковський. *Маю запитання до цього, а потім два для журналу. Мене цікавить питання нинішнього Криму і міжнародної ситуації, ролі Туреччини. Для кримських татар нині важливо провести Курултай, прийняти рішення стосовно нових органів влади. У Криму вони провести не можуть. Є варіанти: провести в Києві чи, більш нейтральний, в Туреччині. Учасникам курултаю погрожують не допустити їх назад до Криму. Проблема є дуже гострою. М. Джемілев звернувся до Р. Ердогана, той пообіцяв якимось чином посприяти вирішенню питання з Росією. Що в цій ситуації може зробити Туреччина?*

Е.Г. Хороше запитання. У квітні я також зустрічався з М. Джемілевым. Я гадаю, що найбільшою помилкою всіх президентів України було те, що вони не підтримали татар у Криму. Там могло б жити ще більше татар. Але Україна їх не підтримала. М. Джемілев розповів мені, що його запросив В. Путін до Росії. І він поїхав, зустрівся. Там був колишній президент Татарстану М. Шаймієв. Путін зателефонував і запитав (через М. Шаймієва): скільки Україна за ці 20 років дала вам (кримським татарам – ред.) грошей? Приблизно 150 млн. «А я за рік дам, перейди на мій бік». Ну, грубо кажучи. М. Джемілев мені говорив, що весь час був депутатом, що в Києві його морально підтримували. Але соціально-економічні проблеми татар Україна не розв'язувала. А зараз уже пізно. Нині статус дали (корінного народу – ред.), але треба було його надати до цих подій. Туреччина відіграє двояку роль. З одного боку, вони (лідери Туреччини) повинні морально підтримувати татар. Інакше потім народ їх не вибере. Але Туреччина має в друзях і В. Путіна. У них товарообіг має вирости до 100 млрд дол. Нині – 40–45, енергетичні проекти. Туреччина боїться втратити російський ринок. Вона, з одного боку, повинна морально підтримувати татар, але політично не може, оскільки тоді вона мусить конфліктувати з В. Путіним, з Росією. Я не думаю, що Р. Ердоган дав згоду на Курултай. Одного разу Р. Ердогана попросили звернутися до В. Путіна й сказати, що ось ми (Туреччина – ред.) хочемо повернутися в Крим. І я думаю, що це питання не може бути вирішене.

Е. Афонін. *А якщо уявити собі, що в якомусь осяжному майбутньому Крим може стати турецькою територією? Як би повела себе Туреччина, якби перед нею відкривалися такі перспективи?*

Е.Г. Я гадаю (сміється), що це був би найкращий варіант ля України, Туреччини та Росії. Хоча Росія окупувала Крим, там важка соціально-економічна ситуація. Це ж не Сочі, туди спрямували 50 млрд дол. для Олімпіади. А це півострів. Скільки мільярдів піде? Це діра, велика діра. А є в Росії стільки грошей, інвестицій? А в Туреччини є. Вона вміє працювати в економічному сенсі. Це був би хороший варіант. Але я не думаю, що Росія піде на це. Хоча історично Туреччина вважає Крим своєю територією. У Туреччині проживають кілька мільйонів кримських татар. У них в Туреччині дуже сильне лобі. Але Р. Ердоган не піде на погіршення стосунків з Росією через Крим.

А. Гриценко. *Але якщо б «відкрити» ситуацію на три роки назад і поставити це питання в тодішній ситуації, яка б була реакція?*

Е. Афонін. Погана була б реакція.

Е.Г. Після окупації Криму М. Джемільєв звернувся до трьох президентів: Туреччини, Казахстану й Азербайджану. Нуль реакції. І лише Р. Ердоган щось відреагував. До окупації Туреччина щось там робила, якісь інвестиції йшли татарам. Вони будували школи, лікарні, дитсадки для татар.

О. Шестаковський. *Ваша точка зору, чому уряд України... всі уряди (українські — ред.) не підтримували на достатньому рівні кримських татар? Чи не було тут побоювань якраз сепаратистських настроїв з боку кримських татар? Те, про що Ви говорили: спочатку автономію попросили, потім вищого рівня автономії...*

Е.Г. Це була ще одна помилка Києва. Повинні були вивчити психологію татар.

Е. Афонін. *Тобто соціокультурний контекст?*

Е.Г. А вони його не вивчали. М. Джемільєв весь час жив у Києві, мав тісні, сильні контакти з Києвом. Треба було вивчати психологію татар. Вони не пішли б сепаратистами проти України. Вони були за Україну, за її незалежність.

Е. Афонін. *До певного моменту. Поки не зміцніли б.*

Е.Г. Який процент (татар — ред.) серед населення?

Е. Афонін. Тринадцять.

Е.Г. Часом двадцять.

С. Іллюша. *Через сорок років це були б усі сорок. А через п'ятдесят років? Природним шляхом це питання постало б.*

Е.Г. Але треба було думати про 5 років, а не про 50.

С. Іллюша. *Це вже питання стратегії. Треба було давати незалежність, якщо думати про 40 років.*

О. Шестаковський. *Особисто я нічого поганого не бачу у відокремленні Криму в окрему державу чи автономію.*

Е.Г. Нічого поганого немає у відокремленні Криму. І Нагорного Карабаху. І Шотландії, і Ірландії. Так, нічого поганого, але...

О. Шестаковський. *Я хочу поставити зовсім інше запитання. Який досвід Азербайджану у вирішенні проблем біженців, вимушених переселенців з Нагорного Карабаху? Перед Україною нині постало це питання. Могли б Ви розповісти про досвід законодавчий, інституційний?*

Е.Г. Перші мітинги почалися в 1987 р. І з'явилися перші біженці. Не лише з Нагорного Карабаху. Далі почали витіснити азербайджанців, котрі проживали у Вірменії. Це 300–400 тис. азербайджанців. Азербайджан не міг вирішувати проблему. А СРСР уже не стало. Не було реальних грошей. Нафта ще не текла на Захід, газ ми ще не продавали. Біженців стало 700–800 тис. Хоча офіційно називався 1 мільйон, це дещо завищено. Спочатку було дуже погано. Нині багато питань вирішено. Є гроші в нафтовому фонді. Побудували багато селищ, міст. І біженці можуть нормально жити. Питання вирішене законодавчо. Соціально. А як в Україні? Не знаю, як це можливо.

О. Шестаковський. *А як воно вирішувалося? Що приймалося в законодавстві? Якись права?*

Е.Г. Будь-яке законодавство, якщо нема грошей, нічого не зможе вирішити. Гроші пішли з кінця 1990-х — на початку 2000-х. Якщо не помиляюся, нафтовий фонд витратив на все це два мільярди доларів.

О. Шестаковський. *А робочі місця? Перенавчання?*

Е.Г. І дотепер є складності в цьому питанні. Міста і села створюються, але нема робочих місць. Їм виплачують гроші, соціальну допомогу. Але робочих місць нема. Вони живуть лише на цю допомогу. А у вас скільки нині (біженців — ред.)?

О. Шестаковський. *Десь 320 тис. осіб було в кінці вересня. Це офіційні цифри. А неофіційні — до 700 тис. осіб.*

Е.Г. А як вирішується це питання?

С. Щеголь. *Ніяк.*

А. Гриценко. *По-волонтерському здебільшого.*

О. Шестаковський. *Так, у нас ці питання вирішуються переважно волонтерами.*

О. Герасимова. *У мене запитання до першої теми: позиції Азербайджану стосовно нейтралітету. Азербайджан старається дотримуватися нейтралітету.*

Е.Г. Так, у зовнішній політиці.

О. Герасимова. *Так, у тому числі стосовно вступу до НАТО. Україна начеб анонсувала нейтральний статус, що ми нібито не йдемо. Але загроза з боку Росії є як для Азербайджану, так і для України. Ви провели спільні навчання з Туреччиною та Грузією. Вимальовується такий собі регіональний військово-політичний союз. І ось така ніби «подушка безпеки» може бути для Азербайджану. Водночас і Україна може знайти такий шлях для себе: шляхом створення литовсько-польської, польсько-литовської бригад, що могло б певним чином стабілізувати військово-політичну ситуацію в Україні. Як Ви бачите перспективу ось таких регіональних союзів в умовах нестабільності?*

Е.Г. «Подушка безпеки» для нас – це Туреччина. Одна віра, одна мова. Тюркські народи розуміють одне одного. Перша країна, яка визнала нашу незалежність. Хоча, повторюся, ми в основному шиїти, а не суніти. Але основа у нас – тюркський фактор. Місяць тому в Нахічевані була зустріч міністрів оборони Азербайджану, Туреччини й Грузії. На Південному Кавказі тепер два військових блоки: це союз Росії та Вірменії – Вірменія залежна від Росії, там є військова база російська. І другий військовий блок – Туреччина, Грузія, Азербайджан. Туреччина – член НАТО, Грузія туди прагне, Азербайджан не прагне. Азербайджан хоче мати з Туреччиною якнайкращі стосунки, купує у неї зброю. І Туреччина захищає Азербайджан. І всім зрозуміло, що якщо розпочнеться нова фаза воєнних дій в Нагірному Карабасі, якщо Росія відверто підтримає Вірменію, то Туреччина осторонь не залишиться. Громадська думка в Туреччині зробить все, щоб Р. Ердоган підтримав Азербайджан.

Є ще один договір – Карський (1921 р.). Коли Азербайджан здобув незалежність, більшовики в 1918 р. захопили Баку. Потім були вірменські дашнаки, англійці. З розвалом Османської імперії в Туреччині до влади прийшов М. Ататюрк. Лідер більшовиків В. Ленін мав вельми тісні стосунки з лідером Туреччини М. Ататюрком, допомагав навіть зброєю, грошми. Вони домовилися, що Туреччина не буде втручатися, коли більшовики захоплять Азербайджан. Але одну умову Ататюрк все ж виставив перед Москвою – стосовно Нахічеванської області (в СРСР – Нахічеванська автономна республіка в складі Азербайджану, відділена від Азербайджану територією Вірменії, – ред.). За договором Туреччина ставала гарантом безпеки Нахічевані. Якщо буде напад на Нахічевань, то туди увійдуть турецькі війська. Це стратегічне питання для Азербайджану... Тому блок між Туреччиною та Азербайджаном існує, Грузія приєднується, вона не може залишитись осторонь, бо тоді опиниться наодинці з Росією. Хоча Ільхам Алієв має нормальні стосунки з В. Путіним, Кремлем, іноді він нервує Москву цими речами. Ми не будемо входити до Митного чи Євразійського союзу. Але Москва не «пресингує» Азербайджан, як Україну. Ми не прагнемо до НАТО і не підписуємо угод з ЄС.

О. Герасимова. *У нас такого вибору просто немає.*

А. Гриценко. *Я хочу повернутися до питання стосовно газу. Україна мала, загалом, великий інтерес до зрідженого газу, принаймні було певний час. І навіть були якісь проекти про оренду плавучого терміналу для прийому зрідженого газу. Але питання зупинилося на тому, що Туреччина не хоче пропускати танкери із зрідженим газом через свої порти з огляду на екологічну безпеку.*

Е.Г. Коли це було?

А. Гриценко. *Буквально нещодавно, за В. Януковича. Тобто в Україні є інтерес до таких проєктів. Чому ж так? Виявляється, у вас є родовища газу, є трубопровід, через який його можна поставляти. І це питання можна було б вирішити з Азербайджаном. У чому ж справа? Питання політики чи економіки?*

Е.Г. Ви, знаєте, нині, певне, питання політики. Хоча Азербайджан підтримує територіальну цілісність України. Але те, що стосунки Росії й України нині ускладнилися – цей фактор враховується в Азербайджані. Тобто поки що не можна будувати стратегічні відносини з Україною. Так, можна налагодити відносини, можна запросити Порошенка до Баку, але поки не вирішені питання з Росією, бояться. І трубопровід в Україну мусить пройти через Росію.

А. Гриценко. *А танкери?*

Е.Г. Зріджений газ можна продавати через Чорне море, якщо в портах будуть готові термінали. Якщо Румунія буде купувати, то чому б не купувати й Україні? Це буде дешевше американського газу. Стосовно Туреччини: політику Р. Ердогана Ви правильно відзначили. У них з В. Путіним була узгоджена політика ще в одному питанні. Коли Америка хотіла збройні сили (розмістити – ред.) ...прийти в Чорне море, заперечила не лише Росія, але й Туреччина. Вони не хочуть ні з ким ділитися. Тому домовляються між собою в цьому питанні. Хоча вважалося раніше і тепер вважається, що Туреччина – стратегічний союзник США. Нині нічого такого немає. Це в «холодні» часи було. Громадська думка в Туреччині проти Америки. І нині в Р. Ердогана проблеми з Б. Обамою. Хоча перша поїздка в Б. Обама до мусульманських країн була саме до Туреччини. Нині у них складні стосунки. Р. Ердоган говорить, що зараз не «холодні» часи і він сам – лідер, має свій статус. Тож не зважає на інтереси Америки.

Раніше як було: Америка щось наказувала, а Туреччина, Анкара робили. А зараз у них (у турецької влади – ред.) певною мірою османське мислення, імперське. Часом хибне. Приміром, їхній міністр закордонних справ. Він професор, написав книжку «Нуль проблем із сусідами». Став міністром – який «нуль проблем»? Проблеми з Іраном, Іраком, із Сирією. Хоча Р. Ердоган дружив з Б. Асадом. Усі мости вже згоріли. В Греції проблема Кіпру не вирішена. От і «нуль проблем» – проблем стало ще більше.

Е. Афонін. Ми більше зосередили увагу на економічній складовій, оскільки перебуваємо в Інституті економіки та прогнозування НАН України. Варто приділити певну увагу також соціокультурним аспектам цієї проблематики. Адже сьогодні цілком впевнено можна говорити, що на роль системоуворювального фактора виходить якраз психологічний чи, якщо дивитися ширше, – соціокультурний фактор. У цьому зв'язку дещо архаїчними вже виглядають діючі принципи міжнародної співпраці, про які 1975 р. домовилися в Гельсінкі 35 європейських країн – учасниць Заключної наради з безпеки та співробітництва в Європі. На сьогодні дія Гельсінкських угод охоплює 57 країн Європи, Північної Америки та Центральної Азії. За цими принципами країни жили до останнього сплеску суспільно-трансформаційних процесів кінця 1990-х – початку 2000-х років. В основі прийнятих в Гельсінкі принципів лежать два непорушних начала: цілісність території і непорушність кордонів. Ці принципи стали, образно кажучи, узагальненим підсумком Другої світової війни. Водночас події останнього часу демонструють недієздатність вироблених ОБСЄ принципів міжнародної співпраці. Так, більшість Європи прийняла незалежність Косова (зі столицею в Приштині), тоді як меншість учасників (передовсім Росія) – не прийняла незалежності цієї країни. Протилежну картину ми спостерігаємо в ситуації з Південною Осетією (зі столицею в Цхинвалі).

Те саме видно і в тому, що намагається чинити сьогодні Росія. Ця проблема перетинається з виникненням «заморожених» конфліктів. І Карабах яскраво демонструє це так само, як і Крим. Яка ж тут проглядається основа? Спрацьовує, очевидно, чинник корінного народу. А це вже соціокультурна основа проблеми... Як своєрідний підсумок розмови можна було б зазначити таке. Раніше, від часів Французької революції (1789–1794) і до двадцятого століття, проблеми єдності світу лежали переважно в площині матеріалістичній і в цілому озвучувались у відомій формулі К. Маркса, що «єдність світу в його матеріальності». Сьогодні ж ми входимо в епоху інформаційного світу, і тому на формулу єдності світу необхідно дивитися з точки зору соціокультурної. Тож нові принципи єднання країн і міжнародної співпраці варто шукати в природі нової реальності, яка свідчить, що «єдність світу – в його духовності». Тобто ми не можемо відстоювати наші території в тому старому розумінні непорушності кордонів і таке інше. Ми повинні шукати нові принципи міжнародного співробітництва – на шляхах соціокультурних, соціокультурної схожості. Тобто на тих основах, що їх вимагає нова природа людства. У рамках же старої парадигми відносин ми не знайдемо рішень проблеми, і у нас буде зростати кількість «заморожених» конфліктів.

А. Гриценко. *Чи вироблено уже рекомендації?*

Е. Афонін. Поки що ні. Причому навіть постановки питання стосовно цього немає. Ми ніяк не можемо відірватися від старих уявлень, які зафіксовані в домовленостях ОБСЄ. Нова природа суспільства та людства, нові – глобалізаційні – процеси підказують нам і нові способи дій. Саме життя надає нам для того стимулів. Невипадково, наприклад, посилюється критика ООН, яку жартома називають сьогодні організацією «стурбованих» націй, як, власне, і ОБСЄ. Нічого суттєвого ці організації запропонувати не можуть. Вони оперують старими принципами, які є своєрідною спадщиною старого світогляду.

Тут ставилося запитання: внутрішні чи зовнішні фактори спрацювали в Донбасі?

О. Шестаковський. *Моє запитання було про початок відкритого сепаратизму. Грубо кажучи, не було б впливу ззовні, з боку Росії, призвів би Майдан до вияву на Донбасі сепаратизму чи ні?*

Е. Афонін. Внутрішні чи зовнішні фактори – що визначає світові чи суспільні процеси сьогодні? Скажу: є і те, й інше. Якщо взяти Крим, то в ньому поєднані два ці чинники. Хоча здебільшого експерти акцентують увагу на Росії як агресорі, тобто на зовнішньому факторі. Водночас ми ж прекрасно володіємо інформацією про демографічну ситуацію на Донбасі: 38% у Донецькій і 39% у Луганській – це основа російського соціокультурного середовища. Загострюю на цьому увагу тому, що 2002 р., здійснюючи моніторинг загальносистемних змін в Україні (1992–2014), ми встановили той факт, що українець і росіянин в Україні мають доволі відмінні соціокультурні засади. Вони мислять по-різному. Образно кажучи, росіяни мислять інтуїтивно-образно, спираючись при цьому на міфи. Мислення ж українців є сенсорно-логічним – «не помацаю – не повірю!» Якщо спиратись на ці дані, цілком зрозуміло стає, що ці самі 38–39% російського населення Донбасу, власне, й становлять внутрішній фактор нашої проблеми. Зрозуміло, що цілком наївно виглядають і заяви політиків, що вирішення проблеми (агресії з боку Росії) ми можемо досягти побудовою високої стіни, як у Палестині. Вибачте: стіна нічого не вирішить.

І. Тігар (до Е. Гулієва). *У мене ще запитання: я переглядав Ваші статті й інтерв'ю в різних інформаційних агенціях. Перше запитання: не могли б Ви розповісти про сферу надання*

аналітичних послуг в Азербайджані? Скільки, на яких умовах, хто і як часто користується послугами, чи дослухаються до вас?

Е.Г. У провладних колах мене вважають опозиціонером. У мене є свій Центр аналітичних досліджень, дев'ять років тримається. Я однаково ставлюся до уряду й до опозиції. Можу критикувати і тих, і тих, але й говорити правду, коли той чи інший крок правильний, а коли — ні. Є ще Центр стратегічних досліджень, але він не працює. Великий штат, 20 бюджетників. Просто сидять і розбалакують. Ніяких аналізів, нічого такого. А ми своїми силами, 2–4 особи, випускаємо аналітичний бюлетень двома мовами — азербайджанською й англійською. По понеділках розповсюджуємо. Абоненти у нас — посольства, зарубіжні представництва. І в урядових колах читають. І головне — ми виходимо на медійні структури, часом — на телебачення. Але не всі телевізійні канали нас пускають. Є там у них у блокнотах помітки, кого можна пускати, а кого ні. У багатьох я — в «чорному» списку... Медіа у нас під контролем влади: 90–95% газет контролюються. А аналітичних центрів небагато. Є така пошесть: створюється центр — в одній особі. Нема ні працівників, ні бюджету. Розрахунок на благодійність, на гранти. Але гранти брати також небезпечно: ідуть арешти. Тих, хто брав гроші в американців, англійців — за те, що, нібито, не платили податків. А я не брав грошей, грантів не брав. Американські структури теж не вельми вправно діяли: вони платять тим, кого вважають близькими до себе, прозахідними. Вони не дивляться на твій проект — хороший він чи поганий. Я два роки працював у фонді Дж. Сороса в групі експертів. Ми самі вирішували, кому можна дати бюджет, а кому — ні. А потім я дивувався: ось цьому давати гроші не можна було — розтратить, а потім бачимо: саме йому дали.

Тому у нас складна ситуація. У нас свободи слова немає. У вас хоча б демократичні вибори, хоча б опозиція є. У вас влада змінюється. Можна вільно висловлювати свою думку. У Баку я сам можу зорганізувати «круглий стіл», але держава мене ніколи не запрошує. Одна моя знайома в Москві написала репост з приводу моєї лекції на ці теми: чи не готується в Азербайджані другий Майдан? Я відповів: який Майдан? Який з мене революціонер? Я вже багато їжджу по Україні і прийшов до висновку, що революція — це недобре. І контрреволюція. Треба йти еволюційним шляхом. Тому в нас соціально-економічна ситуація набагато краща, ніж в Україні. Але політична ситуація складна. У нас немає опозиції в парламенті. А ви можете вільно висловлювати свої думки, є опозиція.

А. Гриценко. *Але недостатньо грошей для такого висловлювання...*

Е.Г. Так, хоча також це під контролем олігархів.

С. Іллюша. *Лише ті можуть, хто в мейнстрімі. А хто не в мейнстрімі — не приймається уже в засобах масової інформації.*

Е.Г. Я б так не казав. У цьому — благо соціальних мереж нині. Доволі багато активної публіки їх читає. В Україні соціальні медіа, Facebook і решта — доволі конкурентні майданчики. Тобто, якщо ти висловлюєшся регулярно, переконливо, розумно, то тебе починають читати тисячі людей. Тебе починають запрошувати, перепостувати на сайтах і в медіа... загалом для справді мотивованих і обдарованих людей, які прагнуть бути лідерами громадської думки, в Україні відкрилися додаткові можливості.

І. Тігар. *Ви як аналітик не могли б розкрити секрети Вашої аналітичної кухні? Грубо кажучи, звідки Ви берете інформацію і як вона передвоюється на кінцевий аналітичний продукт?*

Е.Г. Наш аналіз багато в чому фактологічний. Ми спілкуємося з багатьма людьми, беремо інформацію в них. Є люди, ближчі до урядових кіл. Зустрічаємося з ними, використовуємо їхню інформацію. Але я не сказав би, що наш аналіз – це якісь наукові праці. Є якийсь прогноз. Певні наші прогнози справджуються. Тому до нас ставляться як до серйозних людей. Останнім часом навіть урядові газети звертаються до мене. Я показую свою незалежність, їм це подобається, це подобається опозиції. У них або біле, або чорне. А ми так не називаємо ситуацію. У нас різні барви. Коли ми зустрічаємося із послами – їм подобається наш аналіз. Ми можемо говорити, що президент правильно зробив, а що ні. Тому число наших передплатників зростає і в нас є певні гроші.

О. Шестаковський. *А Ви далекі від «труби»?*

Е.Г. Кінець «труби» і початок «труби» – у нашого президента, у його сім'ї та декотрих олігархів. Хоча я сказав би, що з народом вони діляться, щось будують. Нині у нас великий бульвар у Баку, раніше було три кілометри, а тепер п'ятнадцять. Баку тепер не впізнати – величезна різниця. Президент поставив умову всім олігархам. Наші олігархи відрізняються від ваших: ваші олігархи можуть впливати на політику, мати своє поле. Навіть можуть виступати проти уряду й президента. А наші олігархи створені самою правлячою сім'єю. Вони залежні від цього. Умова президента цим олігархам: я знаю, що ви добре заробляєте, легально, у нас спільний котел. Але до цього єдина умова: основні гроші витратити тут, в Азербайджані. Повинні будувати заводи, фабрики, створювати робочі місця. Так, вони можуть відкривати рахунки в зарубіжних банках, але це все під контролем. Президент знає, в якого олігарха скільки грошей і в якому банку. Але умова така, що 80% повинні витратитися в Азербайджані. І райони наші розподілені між олігархами, як і у вас це тепер відбувається: Дніпропетровська область – у Коломойського... У нас те саме.

Е. Афонін. У мене визріла думка, що Україна все ж не відстає від Азербайджану, а випереджає в соціокультурному сенсі. Процеси в Україні випереджають у соціокультурному плані, вони ближче до демократизації.

А. Гриценко. *Побудови громадянського суспільства.*

Е.Г. Так, у вас сильніше громадянське суспільство, ніж у нас.

О. Шестаковський. *Як Азербайджан упорється з тим, що зветься «ресурсним прокляттям»?*

Е.Г. «Голландський синдром», по-іншому? Так, цей синдром існує: 90% нашого товарообігу – це продаж нафти й газу. Хоча доволі сильно розвинена й сільськогосподарська галузь. І нині президент надає величезні кредити усім цим фермам, маленьким фірмам. Тому офіційні російські особи останнім часом їздять у Баку, вимагають більше сільськогосподарських товарів від Азербайджану. З одного боку, це плюс для нас. Це величезний ринок, фермери будуть продавати. Але є і великий мінус: нині ростуть ціни на всі сільськогосподарські продукти. Тому що високоякісний товар іде в Росію, кордони відкрили, а в нас усе подорожчало. І ще: зможемо ми стільки товару продавати Росії? Так, за радянських часів могли. У нас було сильно розвинуте сільське господарство. А зараз не дуже. Дещо ро-

битися в цьому плані: з нафтового фонду гроші надходять у цю галузь. Проблема в тому, що Азербайджан став надто залежним від нафти й газу.

О. Шестаковський. *А є якісь програми, щоб «нафтові» гроші спрямовувати не на красиві будови чи в спецфонди, а на розвиток освіти, інформаційної економіки?*

А. Гриценко. *«Силіконові долини», освіта, нові сегменти економіки...*

Е.Г. Так. Президент Казахстану називав: 5 тис. студентів на рік відправляють до зарубіжних університетів за кошти держави. Така ж програма є і в Азербайджані. На ці «нафтові» гроші державної нафтової компанії щороку 2–3 тис. осіб відправлятимуть у навчальні заклади США. Чому б ні – грошей багато, можна це робити. Але інші цільові програми не вельми добре працюють. Хоча сам президент розуміє, що нафта вже закінчується.

С. Ілюша. *Газ відкривається.*

Е.Г. Так, на шістьдесят років газу є.

О. Шестаковський. *А що чекає на ці тисячі студентів, коли вони повертаються?*

Е.Г. А це вже інша проблема – де вони будуть працювати. Чи є така робота? Багато хто залишається.

О. Герасимова. *А можна стосовно Вашого прогнозу? Я підрахувала: Ви 19 серпня говорили з приводу України. Про те, що в неї залишається дуже мало, до кінця серпня, щоб навести порядок у Донбасі. Інакше, це буде тривалий заморожений конфлікт, по типу Нагорного Карабаху, Придністров'я. І Ви там зовсім не розглядали варіант, що Росія введе війська.*

Е.Г. Коли я був у Донецьку ще в квітні, я вже там бачив російських військових.

О. Герасимова. *Зрозуміло. Російський ОМОН уже був ідентифікований 18, 19, 20 лютого на Грушевського, Хрещатику. Уже ідентифіковані особи.*

Так, нині починає проходити ця інформація. Тим не менше, офіційно «війська, котрі заблукали», у нас з'явилися лише в серпні. Ви не розглядали, звідки вони, хто вони були?

Е.Г. Я був у Києві, гуляв по Майдану. І бачив, як Майдан обладнаний: тут було все непрофесійно, люди самі все робили. І бачив, як Донецьк захопили: там все було системно, професійно обладнано, розподілено на сектори. Я розбираюся в цих питаннях і вже тоді зрозумів, що вони вже там.

О. Герасимова. *Тобто, вторгнення було значно раніше?*

Е.Г. Я ж раніше сказав, що для Путіна був «день ікс». Вони працювали там. Чому у вас не було армії? Чому у вас не було сильних розвідувальних структур?

О. Герасимова. *Тому що все було зруйновано за стільки років! Тому що міністрами були російські громадяни.*

Е.Г. Ось Ваша відповідь.

А. Гриценко. *Ще таке запитання: як Ви вважаєте, якби в Азербайджані відбулася різка демократизація суспільства, постало громадянське суспільство, олігархів відпустили на свободу, то що сталося б?*

Е.Г. Хороше запитання. Ми також про це багато думаємо. Я вважаю, що в Азербайджані також міг би виникнути колапс, оскільки 1990-і роки показали, що ми ще не готові до цього. Треба ще пройти довгий шлях. Опозиція наша весь час говорила: немає демократії. Проте вони не протрималися при владі й 1 року. У 1993 р., коли дізналися, що вірмени наступають і готується воєнний переворот (полковник С. Гусейнов зі своїми військами йде на Баку), – всі втекли. А коли прийшов Г. Алієв, поставив його прем'єр-міністром, почекав, а потім арештував його на 20 років. (Сміються). Він професіонал. Уряд справу знає краще, ніж наша опозиція. Тому в нас говорять, що це погано, а те зовсім погано. Краще перечекати погане, ніж щоб ці прийшли і все розвалили.

А. Гриценко. *Ключове слово в сучасному світі – компроміс (іронічно).*

Е.Г. На жаль, наша влада також не йде на компроміс. Не дають можливостей, щоб опозиція реально існувала в парламенті.

Е. Афонін. Не настав час.

Е.Г. Чому бояться її в парламенті? У нас же президентська держава, вся влада в Президента. Але вони не хочуть в парламенті навіть двох-трьох опозиціонерів. Тому опозиція у нас поза системою, а це дуже небезпечно. Уже в нас є радикальна ісламська течія за шийтську державу. А в Сирії азербайджанці на боці терористів. Уже сотні осіб перейшли на бік салафітів. Але ж вони суніти! Саудівська Аравія в Азербайджані дуже активна. У них в центрі Баку велика мечеть, у радикальних вахабітів. І правильно зробив уряд, що закрив цю мечеть. Вони стали радикалізуватися. В Баку уже йдеш і бачиш цих бороданів. Вони радикали, салафіти. Навіть мій сусід. Він весь час: «Що ти думаєш про цю ситуацію? Який тероризм? Вони правильні речі роблять, голови відрубують». Я подумав, що коли я з ним разом потраплю в Ірак чи в Сирію, він мені голову відріже. Ось тепер наш уряд довів до того, що немає ліберальної опозиції, але є сильна радикальна – ісламська – опозиція. Поки що влада, думаю, тримає їх під контролем. Але вони їздять у Сирію через Туреччину, їх стає все більше й більше. І постає запитання (вони мають колись повернутися в Азербайджан): «З якими планами вони прийдуть в Баку, Азербайджан?». В Баку й інших містах уже арештували тих, котрі готували терористичні акти. Вони добре воюють у Сирії. Деякі їхні командири – азербайджанці. Як вони поїхали туди? Хто їх рекрутував? Вони ж не знають арабської. Як вони вивчили арабську мову? Уся це система радикальних течій під контролем Саудівської Аравії, котра дуже сильно працює в Азербайджані. Є відома російська приказка: «Святе місце пустим не буває». Якщо немає ліберальної опозиції, з'явиться інша опозиція, більш небезпечна для Азербайджану.

С. Щегель. *А як Ви взагалі розцінюєте появу такої опозиції в самій Росії?*

Е.Г. *Ісламської? Чи просто радикальної?*

С. Щегель. *Я маю на увазі саме ісламської. Тиждень тому, в п'ятницю, в Москві стався унікальний випадок. Коли на Таганській площі біля мечеті молилися мусульмани. І одного з му-*

сультман «упакував» в автобус ОМОН. І цей весь натовп, що був там, надзвичайно культурно, під проводом імама цю людину в ОМОНу відбив. Це було зроблено зі знанням законів, з високим почуттям своєї гідності у всіх людей, що перебували на площі. Просто та ліберальна опозиція, котра в них заявлена, не є в Росії опозицією. Вона є опозицією кишеньковою. Ті ж О. Навальний і М. Ходорковський. Крім Б. Немцова та І. Хакамади. Мені здається, що всі вони не є опозицією, в прямому розумінні. Наскільки реальна поява там справжньої опозиції?

Е.Г. Не знаю про ісламську. Але таке може статися і в Росії. На Північному Кавказі завжди вибухонебезпечна ситуація. Що було в Чечні? Дві війни. Росіяни убили понад 100 тис. чеченців. Нині ситуація є нормальною, на їхню думку. Р. Кадилов – їхня людина. Сусідній Дагестан – там дуже сильні терористи. Там вахабістська течія дуже сильна. Багато хто думав, що після окупації Криму Росією треба створити проблеми Росії. У мене таке відчуття, що на Заході всім мозковим центрам потрібне завдання, яке було ще в радянський час: розвалити або ослабити Росію. В часи президента США Р. Рейгана був такий проект «Зоряні війни». Не було такого проекту. Був міф, щоб Радянський Союз почав тратити на оборону багато грошей. Тепер те саме. Як тоді працювали мозкові центри США та Європи, щоб ослабити СРСР. Я думаю, що після українських подій Путін переступив таку «червону риску». Хоча вчора я дивився і дивувався: як він після всіх цих подій говорить, що український народ – братній. Який українець пробачить захват Криму, підтримку сепаратистів?! Ти захопив Крим, але втратив Україну і українців. За триста років такого не було.

Так, нині вибухонебезпечна ситуація на Північному Кавказі, там сильні вахабістські течії. Не знаю, як у Москві й Санкт-Петербурзі. Але я думаю, що ця терористична лінія на Кавказі може відродитися знову. У Дагестані російські збройні сили не все контролюють. Це може статися і в Чечні. Я дивився в Інтернеті: на Північному Кавказі є чеченські бригади вахабітів. Вони весь час меседжі посилають, що після закінчення цих подій вони повернуться і з Москвою розберуться. Не знаю, як це буде триматися під контролем Москви. Тому що раніше те саме було. Коли була перша чеченська війна, до них підключилося багато арабів, арабських радикальних течій. Гроші із Саудівської Аравії йшли на Північний Кавказ. Це може повторитися ще раз. Ще в часи чеченської війни Азербайджан також відіграв певну роль. Гейдар Алієв підтримував чеченських командирів. Тоді в нього були складні стосунки з Єльциним. Я навіть зустрічався в Баку з міністром закордонних справ Чечні, інкогніто – з Ільясом Ахмадовим. У них був свій центр у Баку. І в Росії це знали. Він допомагав, щоб ослабити Росію. Ослабити через Північний Кавказ, Чечню. Якщо це міг робити Азербайджан, маленька держава, то чому цього не можуть робити США, Саудівська Аравія та інші країни? Тому думають, як би зробити ціни на нафту нижчими, щоб економіка Росії відчула... Це економічний фактор, а є й інші. Я думаю, що якщо ці фактори будуть задіяні, Росію можна ослабити. Але я не думаю, що це вихід із ситуації. Тому що можливий розвал Росії – це ще більша небезпека для сусідніх держав.

На завершення учасники зустрічі щиро подякували Е. Гулієву та Е. Афоніну за цікаву й змістовну бесіду.

АЗЕРБАЙДЖАН И УКРАИНА: ОБЩНОСТЬ СУДЕБ, РАЗЛИЧИЯ В РАЗВИТИИ, ПУТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

В изложении аудиозаписи беседы азербайджанского политолога Э. Гулиева и доктора социологических наук, профессора Национальной академии государственного управления при Президенте Украины Э. Афонина с научными работниками Института экономики и прогнозирования НАН Украины представлены анализ и оценки современной общественно-политической и экономической ситуации в Украине и Азербайджане, международный резонанс и оценки последствий аннексии Россией Крыма и поддержки ею сепаратистских движений на Востоке Украины, сопоставление с событиями в Азербайджане, Нагорном Карабахе. Затронут ряд аспектов экономического сотрудничества между Украиной и Азербайджаном. Наряду с традиционными экономическими и политическими факторами общественных процессов как выступающий на передний план характеризуется социокультурный фактор, подается критический взгляд на существующую систему международной безопасности.

Ключевые слова: общественно-политическая и экономическая ситуация в Украине и Азербайджане, пути и возможности сотрудничества, принципы международного сотрудничества и безопасности.

AZERBAIJAN AND UKRAINE: COMMON DESTINIES, DIFFERENCES OF PROGRESS, WAYS OF INTERACTION

In the presented conversation of audio recording of the Azeri political scientist E. Guliyev and doctor of sociological sciences, professor of the National Academy of Public Administration under the President of Ukraine E. Afonin together with the scientists from the Institute of Economics and Forecasting of NAS of Ukraine suggested is the analysis and evaluation of contemporary socio-political and economic situation in Ukraine and Azerbaijan; international response and evaluation of the consequences of the annexation by Russia of the Crimea and its support for separatist movements in Eastern Ukraine, a comparison with the events in Azerbaijan, in Nagornyi Karabakh is given. Interlocutors instituted a number of economic cooperation aspects between Ukraine and Azerbaijan. Along with the traditional economic and political engines of social processes, socio-cultural factor is discussed as a priority factor. Also suggested is a critical look at the existing system of international security.

Keywords: socio-political and economic situation in Ukraine and Azerbaijan, the ways and possibilities for cooperation, the principles of international cooperation and security.